

APRÓ KÖZLEMÉNYEK

Az erdélyi aranyosás 1558-iki történetéhez.

Benkner János, a hatalmas brassai bíró (kinek őse már a város alapításában is résztvett s kinek családja szerencsés körülmények folytán és főleg kereskedésből nagy gazdagságra jutott) az erdélyi reformáció történetében is nevezetes szerepet játszott; aztán a brassói nyomda és papírgyártás fejlesztése körül is sokat tett. Ez a Benkner 1558-ban 2000 forintért megvette Kiskarádi Márton zalatnai aranyosó telepét minden járulékával együtt. „Nobilis Martinus Literatus Kiskarádi¹ de Borbánd“ erről a vételről Izabella királyné előtt szabályszerű *fassiót* állít ki, melyben maga és gyermekei nevében elismeri, hogy Zalatna területén levő s az Ompoly vizében felállított aranyosóját már évekkel ezelőtt zálogba adta Benkner Jánosnak most pedig 2000 frtért végleg és örökáron neki eladja. Ezen oklevél Kolozsvárt kelt 1558-ban februárius hó 20-án. Hasonlóképpen „Egregius Joannes Literatus Budai“ ugyancsak a királyné előtt vallja, hogy minden jogáról, melyet eddig Kiskarádi Mártonnak borbándi nemesi kuriája, kisaludi szöllei és zalatnai aranyosójával szemben birt, önként lemond s azt Benkner Jánosra és utódaira ruházza. Ez a második oklevél szintén Kolozsvárt s az előbbivel egyidőben kelt.

Izabella királyné Benkner kérésére 1558 június hó 1-én Gyulafejérvárt hagyta jóvá ezt a vételt és átruházást, átirván benne a két *fassiót* is, a maga és fia aláírásával, meg függő pecsétjével hitelesítvén azt.²

Ebből az oklevélből világosan kitűnik tehát, hogy Zalatnán az Ompoly vizében a XVI. században az aranyosás virágzó keresetforrás és iparág volt és elég jól jövedelmezhetett, mert egy ilyen telepért Benkner abban az időben igen tekintélyes összeget, 2000 frtot fizetett. Valószínű az is, hogy Benkner itt nem az aranyosás jogát, hanem egy ilyen ipartelepét vett meg, mert az oklevél szavai „auriloturam suam in fluvio Ompai, in facie et territorio possessionis Szalathna in comitatu Albensi Transylvaniensi existenti, decurrente habitam“ csak egy aranyosóról és nem általában a folyóban — vagy annak egyik részében —

¹ Ezt az erdélyi nemes családot sem Nagy Iván, sem Kővári nem ismeri. A Benkner-féle armálisokat a „Turul“-ban fogom ismertetni.

² Kiadva a nagyszombati „Korrespondenzblatt“ XI. k. 106—107. l. Az eredeti oklevél a család birtokában van s nem a Honterus-gimnáziumban, mint a lap írja.

való aranymosási jogról szólnak. Hogy meddig volt ez az aranymosó a Benkner család birtokában, arról hallgatnak feljegyzéseink. Benkner egyik fia, Márkus, később Fejérvárra került az udvari kancelláriába, a honnan mégis csak könnyebben kezelhette a telepet, melyet valószínűleg bérbe adott.

(Brassó)

Dr. Gyárfás Tihamér

Orbán Antal erdélyi szobrász életéhez.

A nagyenyedi kollegiumnak 1783-ban volt egy *Orbán* Antal nevű tanulója. Orbán az 1760-as években a székelyföldön született, hol atyja, Orbán János a zágoni református egyház kántortanítója, de Kézdi székben, Márkosfalván egy kis birtoka is volt. Antalón kívül még két fia volt 1783-ban tanuló. A fiatal Orbán Antal a kollegiumban a szobrászathoz, meg a vele járó rajzhoz oly tehetséget mutatott, hogy az tanárainak is feltűnt, elannyira, hogy a tanári kar 1783 november 23-án és december 13-án tartott üléseiből jelentést tett az erdélyi református főkonzisztoriumnak, elmondván benne, hogy a kollégium togátus polgára, Orbán Antal, — kit a tanári kar csak dícsérettel említhet — a szobrászatban és az ezzel összefüggő rajzban, az Istentől adott természetes tehetségnél fogva, minden tanítómester és megfelelő eszközök nélkül, a rendelkezésére álló szabad idejében bámulatos dolgokat művel és ha tetszik, kész művészetét a konzisztorium előtt is bármikor bemutatni. Hogy azonban a szobrászatban magát tökéletesen kiképezhesse és megfelelő kézügyes ségre tehessen szert, szeretné Bécsben külföldi mesterek szakavatott vezetése mellett a szobrászatot kitanulni. Arra kéri tehát a tanári kar a főkonzisztoriumot, hogy adja meg az ifjúnak a lehetőséget arra, hogy kitűzött célját elérhesse.

A tanári kar e jelentésével egyidejűleg Orbán Antal a maga részéről ugyancsak azzal a kérelemmel fordult a főkonzisztoriumhoz, hogy a guberniumnál a Bécsben létező művészeti alapítványok közül számára egy megfelelőnek elnyerését kieszközölni kegyeskedjék.¹

Az erdélyi udvari kancellária az eléje terjesztett² főkonzisztoriális jegyzőkönyvre 1784 április 14-én felelt a főkormányzéseknek. Ebben Orbán Antal művészi tehetségéről bővebb felvilágosítást és egyáltalán konkrét javaslatot kér, a miről a gubernium május 5-én értesíti a főkon-

¹ Orsz. Levéltár: Erdélyi kancelláriai iratok 681—1784. sz.

² A jegyzőkönyvet b. Bánffy Farkas 1784 február 29-én terjeszti a gubernium elé, a honnan b. Brukenthal Sámuel gubernator márczius 18-án az Erdélyi udvari kancelláriába küldte; 681—1784. sz.

zisztoriumot.³ Ennek nevében báró Daniel István 1784 június 27-én válaszolt a főkormányzéseknek, felterjesztvén az enyedi kollégium tanári karának 1784 június 16-án Orbán Antaltól kiállított bizonyítványát, melyből — a már ismeretes adatokon felül — azt is megtudjuk, hogy 1784 elején Orbánt betegség támadta meg, ezért kénytelen volt a kollégiumot elhagyni és hazamenni, hol még a bizonyítvány kiállításának napján is tartózkodott. Érdekes, hogy a bizonyítvány Orbánt a többi tantárgyakban közepes tanulónak mondja.⁴

A főkormányzések 1784 július 20-án felterjesztést intéz a kancelláriához, melyben a nagyenyedi kollégium tanári karának bizonyítványa alapján Orbán Antal togátust valamely művészeti alapítványra ajánlja és érdemesnek tartja.⁵ E felterjesztésnek volt is eredménye, mert őszire Orbán Antal a Goldberg-féle művészeti ösztöndíjra előjegyeztetett.⁶ Ügyében sokáig azonban semmi sem történt. De 1785-re úgylátszik szobrászunk felgyógyult betegségéből, mert 1785 május végén folyomodik a főkormányzésekhez, melyben hivatkozva a múlt év szeptember 6-án kelt kegyes királyi decretumra, arra kéri a főkormányzékét, hogy mindaddig, míg

³ Ugyanott 3829—1784. sz.

⁴ Ez a bizonyítvány szóról-szóra így hangzik: *Testimonium*. Ornatissimus iuvenis Antonius Orbán, studiosus in collegio nostro N. Enyediensi filius est Johannis Orbán, ludi magistri in ecclesia ref. Zágoniensi, qui exigua in pago Márkosfalva sedis siculicalis Kézdi perhibetur bona possidere, habetque duos fratres utrosque studentes. Animum habet natura ad sculpturam et graphidem propensum et ingenium artis huius capax; cuius nullo quamvis magistro usus, necessariis praeterea idoneisque destitutus instrumentis, haud ambigua iam dedit specimina. Haec ingenii eius facilitas et propensio, alacrius et lubentius etiam occupatur in sculptura, quam in aliis artibus et disciplinis. Quod ad caeteras ingenii dotes attinet, illae mediocres esse videntur; seu quod in istis tribuendis natura mediocritatis mensuram servaverit; seu quod ipse illas proclivi indole ad exercitationes sculpturarias raptus, mediocriter excoluerit. Ad has ingenii dotes accedit vitae innocentia et morum probitas. Sub initium anni labentis morbo quodam correptus valetudinis commodius curandae causa domum discessit et nunc etiam nondum recuperata sanitate ibidem commoratur. Qualem de ingenii dotibus praefatum iuvenem et studiosum cognovimus, talem eum esse perhibemus. In cuius rei fidem damus litteras has testimoniales publico collegii nostri sigillo munitas. N. Enyed 16-a Junii 1784.

Collegii Alba N. Enyediensis rectori
et professores ordinarii
Josephus Kováts mpr.
Samuel Szabó mp.
Michael Galambos mp.
Johannes Nemegyei mp.

(L. S.)

(Az id. Erd. kancz. iratok 9958—1784. sz. a.)

⁵ A 6375—1784 gub. szám és 9958—1784 kancz. sz. a.

⁶ A főkormányzék 1754 szeptember 29-iki hivatalos értesítése a ref. főkonzistoriumhoz; 8842—784 sz. a.

a Goldberg-féle művészeti ösztöndíj meg nem üresedik, Bécsben tartózkodhasson, a miért egy Bécsbe szóló útlevelet is kér. Erre a gubernium azonnal intézkedik, hogy az útlevéllel Orbán Bécsbe menvén, ott várhassa meg a Goldberg-féle „Stift“-be való felvételét.⁷ De többet a hivatalos akták Orbán további sorsáról nem mondanak, valószínű, hogy a fiatal szobrász az útlevéllel Bécsbe ment s ott fel is vették az alapítványra. Ám lehet, hogy a kollégiumi bizonyítványban említett súlyos betegség újra erőt vett rajta és örökre kihullott kezéből a véső, vagy talán más, előtünk ismeretlen ok vágott el egy művészi pályafutást.

Mindezek csak pusztá találgatások, kérdések, melyekre választ hiába várunk. Talán nem a művészen mult, hogy nagy és dicsőséges alkotások nem hirdetik nevét, talán ott valahol idegen földön nyugszanak haló porai egy olyan született alkotó lángésznek, aki, ha tán egy-két századdal később születik a székely havasok tövében, nagyszerű alkotásokkal ajándékozta volna meg hazáját.

Ha másként nem, legalább így óhajtottunk a művész nevének szerény emléket állítani.

(Budapest)

Dr. Iványi Béla

Arany „Toldi szerelme“ forrásaihoz.

Arany János a Toldi Szerelmének VI. énekébe művészieszen illesztette bele az Ilosvaitól kölcsönzött sírrablás jelenetét. Ilosvainál egy lakatos szerepel ebben a ténykedésben, Aranynál pedig két lakatos s e „két gyalázatosnak neve *Hincz* és *Kuncz*.“ (VI. ének, 78. versszak.) Mikor a sírboltot kirabolták s tettüket esküvel Toldira fogták, az 1340-ben Kelemen pápától hirdetett búcsúra zárandokoló csapathoz csatlakoznak. Ezek közt van Anikó és Bencze is, kik nem messze Velenczétől egy ligetes rónán megpihennek. Bencze egy bokorból észreveszi, hogy „két potom emberke, zárandok ruhában“ nagy vitában van. Nemsokára hajba kapnak az elrablott kincsen s ekkor Bencze lefűleli őket, megkötözve a velencei dogéhoz viszi, ki kedveskedésből elküldi Lajos királynak, a ki aztán ösztörűre vonatta őket (VIII. ének). Érdekes ezzel összehasonlítani egy rendkívül elterjedt s a ponyván mai nap is ismeretes Genovéva német népkönyvnek két alakját. A börtönbe vetett Genovévát Golo várnagy két felbérelt emberére, *Heinzra* és *Kuntzra* bizza, hogy a közeli erdőben végezzék ki. A két kemény férfi szive megesik Genovéván és

⁷ A 4423—1785 gub. sz. a.

kis fián s futni engedik, maguk pedig a szentföldre vándoroltak. De mikor Genovévát férje megtalálja és haza hozza, az eléje siető nép között feltűnik két zarándok is, kik Genovéva lábaihoz borulva bocsánatért esdenek. Ez a két zarándok Heinz és Kuntz. Aranyról tudjuk, hogy szívesen forgatta a ponyvairodalom termékeit s azokat többször fel is használta. Bizonyos, hogy a két lakatosnak a nevét *Genovéva történetéből* vette. Magyarul olvashatta Genovévát Jászai Láng Ádám fordításában is: *Genovéva*. Hajdankori szép és érzékeny Történet, minden jó érzésű Emberek', különösen pedig Anyák' és Gyermekek számára iratott. Kassán, 1824.

(Kolozsvár)

György Lajos

II. Rákóczi Ferenczné arczképe Londonban.

A londoni „Christie“-éknél, a hol annyi múkincs cserél gazdát, múlt év december 12-ikén egy női arczkép került árverésre és Smith, egy jól ismert czég birtokába 680 guineaért, vagyis 17,136 magyar koronaért. Az olajban festett képet eddig Broughton Astley Hallban őrizték és II. Rákóczi Ferenc feleségét ábrázolja. Magam nem láttam a képet, de a napilapokban közölt leírás szerint a fejedelemné teljes udvari díszben van rajta ábrázolva, karjával egy szerecsen apród vállára támaszkodva. A képet *Largillière*, Lely tanítványa festette.

(London)

Kropf Lajos